

ROMANO PENNA, *Le prime comunità cristiane. Persone, tempi, luoghi, forme, credenze*, Carocci editore, Roma 2011, 310 s.

Romano Penna, znany włoski biblista i emerytowany profesor Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego, podjął się analizy w sposób diachroniczny różnych miejsc i osób, różnych form i wierzeń związanych z powstaniem chrześcijaństwa oraz z poszczególnymi okresami jego rozwoju w początkowej fazie. Zróżnicowanie, na jakie wskazuje i do którego nawiązuje, jest niewątpliwe chociażby z punktu widzenia językowego. W tej publikacji o początkach chrześcijaństwa zgromadził niezwykle obfity materiał zarówno biblijny, jak i pozabiblijny. Uporządkował go jednak nie wedle tematyki teologicznej, ale uwzględniając po kolei różne środowiska kulturowe. Poczynając od ziemi Izraela i od ruchu zainicjowanego w przez Jezusa z Nazaretu, przeszedł przez poszczególne etapy ekspansji chrześcijaństwa najpierw w środowisku żydowskim, potem syryjskim, następnie greckim, aż wreszcie rzymskim. W ten sposób odkrył wielobarwne grupy wierzących w Jezusa, które ukonstytuowały się w Jego imieniu. Przedstawia świadectwa zaczerpnięte z pism biblijnych w kontekście danych zawartych w dziełach autorów starożytnych.

Książka składa się z dwunastu rozdziałów, wstępu (s. 11–12) oraz konkluzji (s. 267–273). Zaopatrzona jest w niezwykle bogatą bibliografię (s. 275–300), choć nie zawsze dostępną dla polskiego czytelnika. Cenny niewątpliwie jest również indeks zamykający publikację (s. 301–310). Warto odnotować, że poszczególne rozdziały ubogacone są oryginalną terminologią przede wszystkim biblijną, ale nie tylko. Terminy hebrajskie i greckie są zapisane za pomocą czytelnej, jasnej, a przy tym spełniającej naukowe kryteria transkrypcji. W publikacji można wskazać trzy różne bloki tematyczno-strukturalne. Pierwszy (rozdziały 1–3) stanowi z jednej strony analizę działalności Jezusa z perspektywy eklezjologicznej, a z drugiej zawiera doprecyzowanie stawianych zagadnień oraz wyjaśnienie terminów. Drugi i zasadniczy blok (rozdziały 4–10) stanowi próbę opisu poszczególnych wspólnot. Wreszcie ostatni (rozdziały 11–13) to rodzaj syntezy z punktu widzenia kulturowego.

Rozdział otwierający książkę (s. 13–30) nosi tytuł: *Kościół i kościoły na początku chrześcijaństwa*. Autor przedstawia w nim dane biblijne i pozabiblijne (nie tylko chrześcijańskie) oraz wyjaśnia sam pojęcie kościoła (*ekklesia*). Ponadto analizuje różne inne terminy na określenie wspólnoty zaczerpnięte przede wszystkim z języków hebrajskiego i greckiego.

Przed przejściem do poszczególnych wspólnot, jakie powstały w efekcie misji paschalnej, Romano Penna przedstawia Jezusa z Nazaretu oraz grupy uczniów wokół niego (s. 31–46). I stawia kluczowe pytanie: czy Jezus chciał założyć Kościół (*ekklesia*)? Sugestywny wydaje się tytuł trzeciego rozdziału: *Od wiosek do miast* (s. 47–59), w którym autor stara się wpisać działalność Jezusa w kontekst społeczny Izraela początków nowej ery.

Niezwykle ciekawy i obszerny jest rozdział poświęcony wspólnotom judeochrześcijańskim (s. 61–104). Penna wyjaśnia, co rozumie pod terminem judeochrześcijaństwo. Na podstawie świadectw, jakimi dysponujemy, stwierdza istnienie przynajmniej trzech takich wspólnot: jerozolimskiej, damasceńskiej i rzymskiej. Inne wspólnoty judeochrześcijańskie są jego zdaniem znane jedynie w sposób bardzo ogólny.

Jednemu z kluczowych miast w historii chrześcijaństwa, Antiochii, Romano Penna poświęca osobny rozdział (s. 105–113). Była ona trzecim co do wielkości miastem imperium i szczególnie ważnym z perspektywy historii chrześcijaństwa. Tam bowiem nazwano uczniów po raz pierwszy *christiano*i, co zdaniem autora jest przymiotnikiem utworzonym na wzór łaciński, a nie grecki. Stamtąd też zwrócono się z przesłaniem chrześcijańskim do pogan i stamtąd wyruszyli na misje Barnaba i Paweł z Tarsu. Antiochia w tekstach biblijnych jest postrzegana jako miasto, z którego misje kierują się ku Zachodowi, do świata hellenistycznego. Ale na podstawie tekstów późniejszych wiemy, że z Antiochii wyruszały misje również ku Wschodowi skierowane do ludności mówiącej przede wszystkim po aramejsku.

Dużą część publikacji (s. 115–168; 169–192) jest poświęcona wspólnotom chrześcijańskim o tradycji Pawłowej. Autor najpierw przedstawia, w jaki sposób epistolografia Pawła z Tarsu świadczy o wspólnotach (s. 115–126), a następnie dzieli je na kościoły Pawłowe (s. 127–168) oraz postpawłowe (s. 169–192).

Trzy rozdziały o mniejszej objętości w porównaniu z poprzednimi dotyczą wspólnot chrześcijańskich o tradycji synoptycznej (s. 193–206), kościołów o tradycji Janowej w Azji Mniejszej (rozdział IX, s. 207–224) oraz chrześcijaństwa w Egipcie (rozdział X, s. 225–230). Penna zwraca uwagę na niezwykle skąpą wiedzę o początkach chrześcijaństwa w Egipcie wobec faktu, że Aleksandria była drugą co do wielkości metropolią imperium zamieszkałą przez wielu wyznawców judaizmu.

Po tej panoramie autor podejmuje się analizy niejako socjologicznej (s. 231–257), starając się wyjaśnić, jak wspólnoty chrześcijańskie tworzyły się w różnych kontekstach kulturowych i społecznych oraz co czerpały z tych środowisk. Kilka stron na zakończenie poświęconych jest sytuacji chrześcijaństwa oraz zmian, jakie dokonały w nim się na przełomie pierwszego i drugiego wieku (s. 259–265).

Recenzowana publikacja oferuje syntezę danych biblijnych i jest próbą ukazania zróżnicowania eklezjalnego u samych początków chrześcijańskiej drogi. Warto zaproponować tę publikację i polskiemu czytelnikowi.